

حمایت کیفی از شفافیت اطلاعات در نظام اقتصادی ایران

محمدامین طاهری نسب^۱ و جعفر حسنی^۲

چکیده

زمینه و هدف: «شفافیت اطلاعات» طرحی است که هدفش در معرض عموم قرار دادن کلیه فعالیت‌های عمومی مربوط به جامعه دانسته شده و سعی می‌کند تا شهروندان بتوانند به آسانی فعالیت‌هایی که انجام می‌شود را رصد کنند و در صورت نیاز بررسی کارشناسی کنند تا بتوانند با ارزیابی‌های خود، به مقابله با رشد جرائم اقتصادی بشتابند. بنابراین با عنایت به اهمیت مقابله با جرائم حوزه اقتصادی، توجه به راهکارهای پیشگیرانه که از آن جمله می‌توان به مقوله «شفافیت اطلاعات» اشاره داشت، حائز اهمیت است.

روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع پژوهش، توصیفی-تحلیلی است و به روش اسنادی، مطالب جمع‌آوری و تحلیل شدند.

یافته‌ها و نتایج: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که یکی از کارآمدترین ابزارهای پیشگیری از وقوع جرائم اقتصادی، اعمال اصل شفافیت است. در راستای حمایت از اصل شفافیت، اولین نکته، توجه به مسئله تقنین و تصویب قانونی مبنی بر راه‌اندازی سامانه جامع برای ثبت و انتشار تمام فعالیت‌های مالی و اقتصادی افراد در راستای اعمال اصل شفافیت و حمایت قاطع دستگاه عدالت کیفری از طریق وضع ضمانت اجرای مناسب و تحقق اصل شفافیت و در نهایت نیل به عدالت اقتصادی است.

کلیدواژه‌ها: شفافیت، حقوق کیفری اقتصادی، جرم اقتصادی، نظام اقتصادی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

□ استناد: طاهری نسب، محمدامین و حسنی، جعفر. (۱۳۹۸). حمایت کیفی از شفافیت اطلاعات در نظام اقتصادی ایران. فصلنامه رهیافت

پیشگیری، ۲(۲)، صص ۳۹-۶۲.

۱. کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری. (نویسنده مسئول). رایانامه: amintaheri9647@gmail.com

۲. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، رایانامه: hasani@ujsas.ac.ir

مقدمه

شفافیت مفهوم وسیعی است که در بخش‌های مختلفی اعمال می‌شود. امانوئل کانت^۱ در این خصوص، شفافیت را به عنوان آزمونی برای مشروعیت معرفی کرده که برای تقویت رابطه حکومت با شهروندان، یک حرکت اساسی در بهبود سیاست‌گذاری قلمداد می‌شود و یکی از مؤلفه‌های اداره مناسب و عادلانه حکومت محسوب می‌شود. اصل شفافیت خاصیتی عمومی است که با بکارگیری سیاست‌ها، عملکردها و شیوه‌هایی خاص، به شهروندان اجازه دسترسی، استفاده، سود بردن، فهمیدن، اطلاع‌رسانی و حسابرسی اطلاعات و روند برگزار شده آن‌ها توسط مراکز قدرت را می‌دهد (کافمن^۲، ۱۹۹۹). اصل شفافیت مختص جوامع نوین امروزی نیست بلکه در رویکرد دینی نیز به مفهوم و محتوای شفافیت اشاره شده است، همچنان که سنت پیشوایان اسلام مؤید اصل شفافیت و پرهیز از احتجاب در تعامل با جامعه است.

مسئله شفافیت در چند سال اخیر، مورد توجه سیاست‌های اقتصاد مقاومتی در بندهای ۱۹ و ۲۳ قرار گرفته است. بند ۱۹، بر شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد و جلوگیری از اقدامات فسادزا در زمینه‌های پولی، تجاری و ارزی، تأکید و در بند ۲۳ نیز، شفاف‌سازی نظام توزیع را مطالبه می‌کند. البته در زمینه مبارزه با مفاسد و جرائم اقتصادی، قوانینی از جمله قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۰/۰۲/۲۹ که در فصل دوم آن به طور مشخص به مسئله پیشگیری از مفاسد و وظیفه دستگاه‌ها در این خصوص پرداخته شده است، قانون نظارت بر مسافرت‌های خارجی کارکنان دولت مصوب ۱۳۷۳/۰۶/۲۰، آیین‌نامه پیشگیری و مقابله نظام‌مند و پایدار با مفاسد اقتصادی در قوه مجریه مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۲۱ هیئت وزیران، قانون مجازات اعمال نفوذ برخلاف حق و مقررات قانونی مصوب آذرماه ۱۳۱۵، قانون نحوه نظارت مجلس شورای اسلامی بر انعقاد قراردادهای دستگاه‌های اجرایی مصوب ۱۳۸۱/۰۷/۲۹، قانون مجازات تبانی در معاملات دولتی مصوب ۱۳۴۸/۰۳/۱۹ به تصویب رسیده‌اند. اهمیت موضوع شفافیت به حدی است که در این خصوص «سازمان شفافیت بین‌الملل» ایجاد شده است. این سازمان که یک سازمان غیر دولتی است و هدف خود را تلاش برای مبارزه با فساد و افزایش آگاهی در خصوص مبارزه با فساد قرار داده است؛ سازمان یادشده شفافیت را این چنین تعریف می‌کند: شفافیت اصلی است که افراد بتوانند از تصمیم‌های اداری، معامله‌های تجاری

1. Emmanuelle Kant

2. Kaufmann

و فعالیت‌های خیریه که زندگی آنها را تحت تاثیر قرار می‌دهد، نه فقط از اصل موضوع، تعداد موضوعات و از شیوه‌های تصمیم‌گیری آن‌ها مطلع شود، همچنین وظیفه و تکلیف مستخدمان و مدیران دولتی است که رفتار آنان قابل مشاهده، قابل پیش‌بینی و قابل درک باشد (زندیه و سالار سروی، ۱۳۹۲، ص ۶۲).

شفافیت یکی از روش‌هایی است که امروزه در جوامع متمدنی، برای پیشگیری و مقابله با فساد و جرائم اقتصادی از آن بهره می‌گیرند. نبود شفافیت امکان سوء استفاده توسط مقام‌های دولتی را افزایش می‌دهد و قدرت نظارت مردم که به مثابه یکی از عوامل مؤثر در پیشگیری از جرائم اقتصادی است، کاهش می‌دهد. بنابراین افزایش میزان شفافیت، عاملی مؤثر در زمینه رقابت سالم در فضای اقتصادی است که با الزام مسئولان به گزارش‌دهی، از ایجاد امکان سوء استفاده و به دنبال آن وقوع جرائم اقتصادی از جمله رانت و پدیده‌هایی همچون آقازادگی پیشگیری می‌کند. آنچه در این پژوهش مدنظر است، مسئله حمایت حقوق کیفری از شفافیت در نظام اقتصادی است. نظام حقوق کیفری که بازوی اجرای عدالت در حکومت‌ها محسوب می‌شود، با ایفای نقش فعال از به خطر افتادن نظم، عدالت اجتماعی و شفافیت در جامعه از طریق سیاست‌گذاری و حمایت کیفری از شفافیت اطلاعات در نظام اقتصادی پیشگیری کرده و در صورت بروز، برخوردی شایسته و کارآمد کند. از آنجایی که حمایت کیفری از شفافیت اطلاعات در نظام اقتصادی در راستای اجرای صحیح اصل شفافیت و مشاهده آثار آن امری ضروری است، در بستر پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به این پرسش هستیم که دلایل توجیهی ضرورت حمایت کیفری از شفافیت اطلاعات در نظام اقتصادی چیست؟ حمایت کیفری حقوق موضوعه از شفافیت اطلاعات در نظام اقتصادی به چه میزان مطلوبیت دارد؟

مبانی نظری: مفهوم شفافیت، از جمله مفاهیمی است که با توجه به آثار و کارکردهایی که دارد، مدنظر بسیاری از اندیشمندان و نهادهای سیاسی و مدنی قرار گرفته است و تعاریف متنوعی از آن ارائه شده است. در فرهنگ حقوقی بلک لا^۱، شفافیت، صراحت، روشنی، نبود تزویر و پرهیز از تلاش برای پنهان کردن اطلاعات مخرب تعریف شده است (گارنر^۲، ۲۰۰۴، ص ۴۶۷۵). در اصطلاح، شفافیت و شفاف‌سازی اطلاعات، به مجموعه‌ای از اعمال و تدبیرها اطلاق می‌شود که به موجب آن، تحت یک نظام حقوقی

1. Black's Law Dictionary

2. Garner

خاص، (اطلاعات) از حالت غیر قابل دسترس بودن خارج می‌شوند و به صورت دقیق و کامل و به موقع افشا می‌شوند (باقری، ۱۳۹۱، ص ۶۵).

رویکردهای متنوعی نسبت به شفافیت وجود دارد. بر اساس نظریات حقوق کیفری اقتصادی و ارتباط آن با نظریه‌های جرم‌شناسی، نظریه شخصیت جنایی ژان پیناتل^۱ بر این عقیده استوار است که بین مجرمان و افراد ناکرده بزه تفاوت ذاتی وجود ندارد و اینکه افرادی مرتکب جرم می‌شوند، ریشه در شخصیت آنها دارد. این شخصیت نیز دارای یک هسته و چهار متغیر است که عبارت‌اند از: خودمحوربینی، بی‌ثباتی، خشونت و بی‌توجهی عاطفی. پیناتل در راستای تبیین جرم اقتصادی، با استفاده از نظریه خود، مجرم اقتصادی را تحت تأثیر عقده حقارت می‌داند که این موضوع، او را به سمت ارتکاب جرم اقتصادی هدایت می‌کند؛ یعنی مرتکب جرم اقتصادی، بعد از اینکه جرم مدنظر را انجام داد احساس قدرت می‌کند و از این طریق به نیاز درونی خود پاسخ می‌دهد. لذت در این تفسیر، به خودمحوربینی شخص مجرم اشاره می‌شود. مجرم اقتصادی، معیار خوب یا بد را می‌داند و برای تصمیم‌گیری نیز منفعت خود را ارجح قرار می‌دهد. چنین مجرمی با توجه به بی‌ثباتی شخصیتی، آثار و پیامدهای جرم خود را نیز پیش‌بینی نمی‌کند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۵، ص ۱۴۵).

همچنین بر اساس نظریه فشار مرتون^۲، اهدافی در جوامع، توسط رسانه‌ها و حکومت تبلیغ می‌شود و رسیدن به این اهداف نیز به عنوان ارزش تلقی می‌شوند. در مقابل این اهداف نیز، جامعه ابزار و امکاناتی در اختیار اشخاص قرار می‌دهد. زمانی که بین این اهداف و ابزار قانونی شکاف ایجاد می‌شود، افراد تحت فشار مجرمانه قرار می‌گیرند که واکنش برخی افراد به این فشار، ارتکاب جرم برای نیل به هدف مقبول است. در این نظریه، مجرم اقتصادی رسیدن به هدف اقتصادی بالایی را مدنظر قرار می‌دهد ولی شخص، توانایی و امکانات لازم برای نیل به این هدف را از طرق مشروع و قانونی ندارد و در مسیر رسیدن به هدف، شخص استفاده از ابزار غیر قانونی را توجیه می‌کند. در این حالت شخص در حالتی همچون حالت آنومی یا خلأ هنجاری امیل دورکیم^۳ قرار می‌گیرد و به علت اینکه جامعه ابزار و امکانات لازم برای رسیدن به اهداف مدنظر را به صورت قانونی در اختیارش قرار نداده است، خود را فارغ از بند هنجارهای جامعه می‌داند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۵، ص ۱۶۳-۱۶۵).

1. Jean Pinatel

2. Merton

3. Durkim

در خصوص تأثیر محیط اقتصادی بر ارتکاب جرائم اقتصادی، بین دو گونه از نظام‌های اقتصادی تفاوت وجود دارد به گونه‌ای که در کشورهای دارای اقتصاد آزاد هرچند زمینه انجام فعالیت‌های اقتصادی بیشتر فراهم است، به همان میزان زمینه ارتکاب جرائم اقتصادی بیشتری نیز مهیا است. البته در این نظریه نیز ارتباط فعالان بازار سرمایه با حاکمیت و ایجاد زمینه ارتکاب جرائم یقه سفیدی مدنظر قرار گرفته است. بر اساس نظریه‌های محیط اقتصادی، چهار دلیل برای ارتکاب جرائم اقتصادی می‌توان تصور کرد: اولین دلیل، استفاده از سرمایه‌داران در راستای پیروزی در انتخابات توسط سیاسیون است که این مسئله باعث می‌شود بعد از انتخابات، شخصی که مبلغی از سرمایه‌اش را هزینه کرده است، توقع به دست آوردن امتیازاتی از سوی مقام سیاسی داشته باشد که این مسئله زمینه ایجاد جرائم اقتصادی را فراهم می‌کند. دومین دلیل، ریشه در ارتباطی است که بین صاحبان سرمایه با حکومت وجود دارد که باعث می‌شود در قبال تخلفات این دسته از افراد با تسامح و تساهل برخورد شود، حال آنکه این گونه تساهلی نسبت به افراد موسوم به یقه آبی وجود ندارد.

سومین دلیل، مربوط به ویژگی خاص محیط اطراف سرمایه‌داران است. این ویژگی نبود شفافیت است. فعالیت‌های این دسته افراد چه مجاز و چه غیر مجاز، تحت پوشش اصل محرمانگی قرار می‌گیرد و فعالیت‌های ایشان باعث تحریک جامعه نمی‌شود.

چهارمین دلیل، مربوط به خلأ قانونی است. فقدان قانون و نقص قوانین موجود، مضاف بر هوش بالای مجرمان اقتصادی باعث می‌شود ایشان اغلب جلوتر از قانون حرکت کنند و در صورت تشکیل پرونده قضایی نیز از اتهام انتسابی رهایی یابند (حصارزاده، ۱۳۹۱، ص ۷۰).

بائراً چند دسته از عوامل را برای بزهکاری اقتصادی بیان داشته است که به شرح زیر هستند:

۱- ضمانت اجرای نه چندان سنگین و همچنین تسامح و تساهل مقام‌های مربوطه، باعث ایجاد تفکر مصونیت برای مجرمان اقتصادی و بروز جرم اقتصادی می‌شود؛

۲- ارتباط بازار سرمایه و قدرتمندان اقتصادی با حاکمیت و قدرتمندان سیاسی و کشش متقابلی که بین این دو گروه وجود دارد باعث ورود سرمایه‌داران به عرصه انتخابات می‌شود و بعد از پیروزی نامزد مدنظر، زمینه بروز جرائم اقتصادی، ارائه امتیازات ویژه و ایجاد رانت فراهم می‌شود؛

۳- موقعیت اجتماعی بزهکاران اقتصادی به گونه‌ای است که اغلب معتمد جامعه هستند و در مظان اتهام قرار نمی‌گیرند. بزهکاران اقتصادی با سوء استفاده از این مسئله، در راستای نیل به اهداف خود دست به ارتکاب جرائم اقتصادی می‌زنند.

۴- توسعه صنعت و شکوفایی اقتصاد باعث ایجاد زمینه‌های جدید در فضای اقتصاد شده است که با وجود فراهم کردن فرصت‌های جدید اقتصادی در جامعه، زمینه بروز جرائم اقتصادی متنوع‌تری را نیز مهیا کرده است.

۵- عامل دیگری که در زمینه ارتکاب جرائم اقتصادی مؤثر است، پدیده جهانی شدن است (حصارزاده، ۱۳۹۱، ص ۷۰).

سیاست کیفری ایران در خصوص اصل شفافیت و نقض آن

پاسخی که حقوق کیفری اقتصادی در قبال نقض شفافیت در اطلاعات اقتصادی اعمال می‌کند، پاسخ‌های کنشی است که بسیار ضروری بوده و دارای اهمیت بسیاری است. هدف اصلی در این نوع از پاسخ‌ها، بازدارندگی و پیشگیری است. پاسخ‌های کنشی، در مرحله قبل از وقوع جرم قرار می‌گیرند و سعی دارند معادله سود و فایده‌ای را که در خصوص ارتکاب جرم وجود دارد، بر هم بزنند و از این طریق شخص را از ارتکاب جرم منصرف کنند. تأثیر این دسته از پاسخ‌ها، می‌تواند باعث ایجاد رویه و فرهنگ‌سازی در زمینه احترام به شفافیت و اجرای صحیح و کامل آن از سوی افراد و دولت‌ها شود. اهمیت پاسخ‌های کنشی از آن جهت است که موجب جلوگیری از وقوع جرم می‌شوند و باعث می‌شوند که آثار زیان‌بار جرائم اقتصادی، بر جامعه و نظام اقتصادی تحمیل نشود. پاسخ‌های کنشی خود به دو دسته شکلی و ماهوی تقسیم می‌شوند. قواعد شکلی و ماهوی راجع به پاسخ کنشی در برابر نقض شفافیت، در یک قانون و به صورت منسجم گردآوری نشده‌اند، ولی قواعد منسجمی هستند که به حمایت از اصل شفافیت می‌پردازند و اجرای صحیح این اصل و توابع و الزام‌های آن؛ از جمله حق دسترسی آزاد به اطلاعات و تبادل آزاد اطلاعات را ضمانت می‌کنند.

تأسیس نهادهایی جهت بازرسی و حمایت از شفافیت: مسئله بکارگیری تدابیر نظارتی و تأسیس نهادهایی برای اعمال نظارت بر کنشگران محیط اقتصادی، مدنظر قانون‌گذار کشور ایران قرار گرفته است و این مسئله در قوانین متعدد متجلی شده است که نمایان‌گر اشراف مقنن به اهمیت این مسئله

است. به عنوان نمونه‌هایی از این قوانین، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف: تشکیل ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی: این ستاد در راستای فرمان هشت ماده‌ای تاریخ ۱۳۸۰/۲/۱۰ مقام معظم رهبری در خصوص مبارزه با فساد، ایجاد شد. وظیفه این ستاد، شناسایی مبادی فساد در کشور و ارائه راهکارهای مقابله با آن است. ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی متشکل از سه کمیته است که یکی از آنها کمیته تحقیق و نظارت است (توسلی‌زاده، ۱۳۹۲، ص ۱۸۳-۱۸۴). یکی از محورهایی که ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی در راستای مقابله با فساد اجرا می‌کند، تقویت و گسترش نظارت و بازرسی در امور کشور است (بی‌نام، ۱۳۸۲، ص ۴).

ب: ماده ۳۸ آیین‌نامه قانون پول شویی که وزارت اقتصاد را ملزم کرده است نسبت به تشکیل واحد اطلاعات مالی در این وزارتخانه اقدام کند.

تشکیل شورای عالی مبارزه با پول‌شویی: در ماده ۴ قانون مبارزه با پول‌شویی، تشکیل شورای مبارزه با پول‌شویی، که هدف اصلی آن نظم‌بخشی، جمع‌آوری اطلاعات، ارائه گزارش‌های لازم بر مبنای اطلاعات و شناختن معاملات مشکوک در راستای پیش‌بینی راهکارهای مناسب برای مبارزه و پیشگیری از پول‌شویی است، تصریح شده است. اشخاص و نهادها، از جمله بانک‌ها، مؤسسه‌های مالی و اعتباری، بورس و مانند آن در راستای اجرای مقررات این قانون، مکلف هستند اطلاعاتی را که شورای عالی درخواست می‌کند، به این شورا ارائه کنند. شورای عالی، وظیفه نظارت بر نهادهای مالی و اشخاص فعال در محیط اقتصادی و نیز، اجرای راهکارهای لازم برای پیشگیری از جرم پول‌شویی را به عهده دارد. در کنار شورای عالی مبارزه با پول‌شویی، واحدی با عنوان واحد اطلاعات مالی، پیش‌بینی شده است که تمام مشمولان قانون مبارزه با پول‌شویی مکلف به راه‌اندازی این واحد هستند. واحد اطلاعات مالی، به عنوان یک واحد درون‌سازمانی، وظایف متعددی دارد که در ماده ۳۸ آیین‌نامه قانون مبارزه با پول‌شویی به آنها تصریح شده است، ولی وظیفه اصلی و بنیادین آن، ایجاد ارتباط بین نهادها و اشخاص مشمول قانون با شورای عالی است که با نظارت دقیق خود، به اجرای دقیق‌تر تصمیم‌های شورای عالی، کمک می‌کند.

تشکیل شورای عالی و سازمان بورس اوراق بهادار: یکی از عرصه‌های اعمال شفافیت که در نظام اقتصادی از اهمیت بالایی برخوردار است، اعمال نظارت و شفافیت در بورس است. در این خصوص اقدام‌های مفیدی نیز صورت گرفته است که یکی از این اقدام‌ها، قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی

ایران است. در ماده ۷ این قانون، وظیفه نظارت بر فرایند اطلاع‌رسانی در بازار اوراق بهادار، بر عهده هیئت مدیره سازمان بورس اوراق بهادار است. فصل پنجم از قانون بازار اوراق بهادار با عنوان اطلاع‌رسانی در بازارهای اولیه ثانویه است.

در معیت سازمان بورس اوراق بهادار که وظایف خاص خود از جمله وظایف نظارتی را بر عهده دارد، عالی‌ترین رکن بازار اوراق بهادار قرار دارد که تعیین و تصویب سیاست‌های کلی و کلان بازار را به عهده دارد. این رکن شورای عالی بازار اوراق بهادار است. شورای عالی که تشکیل آن به موجب ماده ۳ قانون بازار اوراق بهادار است، متشکل از نمایندگان قوای سه‌گانه و نمایندگان فعالان و خبرگان بخش خصوصی است و با ریاست وزیر امور اقتصادی و دارایی تشکیل می‌شود. وظیفه کلی این شورا، سیاست‌گذاری در خصوص فعالیت‌های بازار بورس اوراق بهادار است.

تشکیل جامعه حسابداران رسمی ایران: جامعه حسابداران رسمی، یک نهاد غیر دولتی است که دارای شخصیت حقوقی مستقل و به دنبال آن استقلال مالی است. کارکرد این نهاد، ارائه خدمات مربوط به حسابداری و حسابرسی به صورت تخصصی و در راستای اعمال نظارت بهتر بر کنشگران محیط اقتصادی است تا از این طریق، گزارش‌های ارائه شده از سوی اشخاص و نهادهای مالی، علاوه بر دقیق‌تر و کامل‌تر بودن، قابل اعتمادتر شده و منافع اشخاصی که قصد همکاری با این نهادها و اشخاص را دارند، به صورت بهتری تأمین شود و سرمایه ایشان از تعرض و تلف مصون بماند. علاوه بر تشکیل این نهاد، قانون‌گذار در راستای حمایت از فعالیت‌های تخصصی و با در نظر داشتن اهداف پیش‌گفته، به موجب موادی از قوانین مختلف، از جمله، ماده ۲ آیین‌نامه اجرایی تبصره ۴ قانون استفاده از خدمات تخصصی و حرفه‌ای حسابداران ذی‌صلاح به عنوان حسابدار رسمی، مصوب ۱۳۷۲، یک سری اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی را مکلف کرده است که بازرسان قانونی خود را از میان افرادی انتخاب کنند که عضو جامعه حسابداران رسمی هستند که از نمونه این اشخاص می‌توان به شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار و شرکت‌های سهامی عام و شرکت‌های تابع آن‌ها، اشاره کرد.

تشکیل ستاد ارتقای سلامت نظام اداری و مبارزه با فساد: ستاد ارتقای سلامت نظام اداری و مبارزه با فساد نهادی است وابسته به قوه مجریه و ریاست جمهوری که از سال ۱۳۸۱ کار خود را آغاز کرده است. این ستاد که با هدف سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی ایجاد شده، دارای ابعاد نظارتی در سطح کلان ملی نیز

هست، ولی نظارت موردی و جزئی ندارد. ریاست ستاد بر عهده معاون اول رئیس جمهور است و هدف از ایجاد آن آسیب شناسی در خصوص مسائل و مفاسد موجود است (توسلی زاده، ۱۳۹۲، ص ۱۸۴-۱۸۵). نظارت بانک مرکزی؛ یکی از مهم ترین نهادهایی که تأثیرگذاری بسیاری بر اقتصاد و فعالیت های بازار سرمایه دارد، بانک مرکزی است. بانک مرکزی در خصوص سیاست های کلی اقتصادی کشور تصمیم گیری می کند و با اعمال نظارت های خود، نقش بسزایی بر کنترل بازار و نیز نحوه افشاء اطلاعات ایفا می کند. این نهاد، موظف به کنترل و نظارت بر فعالیت های بانک ها و مؤسسه های مالی است و با توجه به تأثیرگذاری بالای این نهادها بر اقتصاد و وجود شرایط مناسب برای بروز فساد اقتصادی، در صورتی که بانک مرکزی به شیوه صحیح و مستقل، وظیفه خود در خصوص بانک ها و مؤسسه های مالی را انجام دهد، نتیجه ای که حاصل می شود، از طرفی، مبارزه با فساد و کاهش نرخ وقوع جرائم اقتصادی است و از طرف دیگر، رونق اقتصاد کشور، افزایش سطح رفاه و رضایت مندی مردم است.

روش شناسی

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع پژوهش، توصیفی-تحلیلی است و به روش اسنادی، مطالب جمع آوری و تحلیل شدند.

یافته ها

مصوبات قانونی: نظارت بر نظام اقتصادی کشور در قوانین مختلفی مدنظر قانون گذار کشور ایران قرار گرفته است و بر شفافیت در نظام پولی و مالی کشور تأکید شده است. به قوانین زیر در این خصوص می توان اشاره کرد:

قانون برنامه ششم توسعه: بند ب ماده ۶۷ قانون برنامه ششم توسعه مبنی بر الزام دستگاه ها به راه اندازی سامانه های اطلاعاتی به منظور توسعه دولت الکترونیک و حفظ یکپارچگی شبکه ملی اطلاعات. همچنین ماده ۲۹ قانون برنامه ششم توسعه در خصوص الزام دولت به ایجاد سامانه ثبت حقوق و مزایا نیز قابل اشاره است. سومین مورد ماده ۲۲ این قانون مبنی بر الزام دولت بر انجام اقدام های قانونی در خصوص شفاف سازی فضای اقتصاد است.

آیین نامه قانون مبارزه با پول شویی: ماده ۴۸ آیین نامه قانون مبارزه با پول شویی در خصوص راه اندازی

سامانه اطلاعات مشتریان نظام پولی و بانکی از سوی بانک مرکزی.

دستورالعمل بازرسی مالی و عملیاتی و اخذ اطلاعات مؤسسه‌های اعتباری: ماده ۲ این دستورالعمل مبنی بر اعمال نظارت مستمر و دوره‌ای بانک مرکزی بر بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری به منظور بررسی صحت اطلاعات ارائه شده از سوی آنها به بانک مرکزی و نیز بررسی اجرای قوانین از سوی بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری.

تدوین و ایجاد راهکارهای مستند کردن اطلاعات موجود: مستند بودن اطلاعات در نظام اقتصادی، یکی دیگر از راهکارهایی است که از الزامات مربوط به اجرای شفافیت محسوب می‌شود و تأثیر بسیاری بر پیشگیری از جرائم اقتصادی و بروز فساد در نظام اقتصادی دارد. این موضوع نیز در زمره پاسخ‌های کنشی سیاست جنایی در قبال جرائم و مفساد اقتصادی قرار می‌گیرد. مستند کردن اطلاعات مستلزم پیش‌بینی و تهیه راهکارهایی برای اجرای صحیح است. مستندسازی و اطلاع‌رسانی مناقصه‌ها که در بند ۳ ماده ۲ آیین‌نامه نظام مستندسازی تعریف شده است، طی فرایندی صورت می‌گیرد که به موجب آن، اطلاعات موجود راجع به سیاست‌گذاری‌ها، تصمیم‌ها و اسناد مربوطه و داده‌های موجود در فضای اینترنت، ثبت شده و نگهداری می‌شوند. هنگامی که مستندسازی، با تدوین راهکارهای مناسب، به شیوه صحیح و قانونی اجرا شود، این مسئله، امکان پیگیری، بازرسی و نظارت بر اقدام‌ها، اسناد و تصمیم‌های اشخاص و نهادها را فراهم می‌کند و اجرای دقیق این موضوع، از راهکارهای مطلوب پیشگیری از وقوع جرائم اقتصادی محسوب می‌شود. از عمده‌ترین جرائمی که با این سازوکارها می‌توان از وقوع آنها پیشگیری کرد، پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم و رهگیری فعالیت‌های مشکوک است. مقدمه لازم برای اجرای امر مستندسازی، نگهداری و ثبت اطلاعات است. زمانی که اطلاعات نگهداری و ثبت شوند، امکان استفاده و مراجعه به آنها فراهم می‌شود. در صورتی که فرآیند مستندسازی به صورت صحیح و قانونی اجرا شود، اطلاعات ثبت شده با گذشت زمان، از آسیب و تخریب مصون می‌ماند و امکان کشف جرائم اقتصادی حتی بعد از گذشت زمان نیز وجود دارد و می‌توان روند بازرسی‌ها را به صورت مستمر ادامه داد و در نتیجه با روندی ثابت از بروز تخلفات و جرائم اقتصادی پیشگیری کرده و رؤیت‌پذیری این جرائم را بالا برد. در راستای مستندسازی، به همان میزان که فرایند ثبت و نگهداری اطلاعات و برنامه‌ریزی در خصوص این مسئله حائز اهمیت است، تدوین طرح و برنامه دقیق برای مراجعه‌های بعدی و استفاده از اطلاعات ثبت

شده نیز مسئله‌ای ضروری است و از بروز سوء استفاده‌های احتمالی در این زمینه جلوگیری می‌کند. در شرایطی که قوانین مدونی در این خصوص وجود نداشته باشد، زمینه‌های فساد و سلیقه‌گرایی فراهم می‌شود. بنابراین باید مقرراتی تصویب شود تا به موجب آن‌ها، اشخاص صلاحیت‌دار اصلاح، حذف و تغییر اطلاعات ثبت شده در فرایند مستندسازی را مشخص و سازوکار و قواعد ناظر بر مستندسازی را نیز به صورت صریح تعیین کنند تا از هرج و مرج در این خصوص پرهیز شود.

با توجه به ضرورت وجودی این نوع مقررات، قانون‌گذار اقدام به وضع قوانینی جهت تدوین سازوکارهای یادشده کرده است. یکی از مهم‌ترین حوزه‌هایی که امکان بروز فساد در آن بسیار بالاست و باید در خصوص کنترل و نظارت بر آن تدابیر ویژه اجرا شود، برگزاری مناقصه‌ها است. با عنایت به اهمیت این امر، مقنن در سال ۱۳۸۳، اقدام به تصویب قانون برگزاری مناقصه کرده است. این قانون که دارای ۳۰ ماده است در ماده ۲۳، دولت را مکلف کرده است تا بانک اطلاعات و پایگاه ملی اطلاع‌رسانی در خصوص مناقصه‌ها راه‌اندازی کند و نیز اطلاعات و اسناد را ثبت کرده و نگهداری کند. یکی دیگر از حوزه‌هایی که مستندسازی از اهمیت بالایی برخوردار بوده و قانون‌گذار نیز به حق در آن ورود کرده است، بزه پول‌شویی و تطهیر است. در این زمینه قانون مبارزه با پول‌شویی در سال ۱۳۸۶ به تصویب رسیده است و برای اجرای دقیق و صحیح قانون یادشده نیز، آیین‌نامه قانون مبارزه با پول‌شویی در سال ۱۳۸۸ تصویب شده و این قانون در سال ۱۳۹۷ دستخوش اصلاحاتی شده است.

پاسخ‌های کنشی ماهوی در راستای حمایت از اصل شفافیت: در قوانین کشور ایران، قوانینی که مربوط به حوزه اقتصادی هستند، هرچند به صورت پراکنده و غیر منسجم، مقرراتی را در راستای حمایت از اصل شفافیت در نظام اقتصادی و پیشگیری از تعرض به این اصل اساسی و مهم، در خود جای داده‌اند. اغلب مقرراتی که در این عرصه به تصویب رسیده‌اند، با هدف کاهش تخلفات و پیشگیری از وقوع و گسترش جرائمی که خود از عوامل کاهش سطح عدالت اقتصادی و اجتماعی هستند، بوده است. قوانین مدنظر، اغلب با درک صحیح از اهمیت در دسترس بودن اطلاعات و تأثیر آن بر ارتقای شاخص‌های شفافیت، درصد حمایت از این موضوع بوده‌اند و از این طریق سعی بر افزایش دسترسی به اطلاعات داشته‌اند. در نظام اقتصادی کشور ایران نیز، قانون‌گذار سعی کرده است با بکارگیری تدابیر مختلف و وضع قوانین متعدد، امکان فعالیت مطمئن در محیط اقتصادی را، از طریق حمایت از انتشار اطلاعات و دسترسی به

اطلاعات صحیح و قابل اطمینان، به اشخاصی که درصدد فعالیت اقتصادی هستند، فراهم کند و از این طریق به رونق اقتصاد کشور و افزایش شاخص های عدالت و رفاه کمک کند. به نمونه هایی از پاسخ های حقوق کیفری در قبال شفافیت و حمایت از آن اشاره می شود.

حمایت از انتشار و در اختیار قرار دادن اطلاعات مربوط به فعالیت های اقتصادی: برای کشف جرائم اقتصادی و یا پیشگیری از این گونه جرائم، ابتدا باید اشخاص و سایر کنشگران نظام اقتصادی مکلف به ارائه اطلاعات مربوط به فعالیت های خود باشند تا از این طریق اطلاعات لازم به دست آیند و بر مبنای اطلاعات بتوان اقدام های مقتضی صورت داد. در این راستا، بند ۴ از ماده یک دستورالعمل اجرایی افشای اطلاعات شرکت های ثبت شده نزد سازمان (بورس)، افشاء را، انتشار عمومی و به موقع اطلاعات تعریف کرده است. همچنین در ماده ۲ مکرر این دستورالعمل، به این نکته تصریح شده است که، اطلاعات افشاء شده، نباید خلاف واقع، نادرست، گمراه کننده و ناقص باشند و ارائه چنین اطلاعاتی تخلف محسوب می شود. همچنین، بر اساس ماده ۵ دستورالعمل، اطلاعاتی که افشاء می شوند، باید قابل اتکا، به موقع و به دور از جانب داری باشند. علاوه بر ماهیت و محتوای اطلاعات منتشر شده، مسائل شکلی مربوط به انتشار اطلاعات نیز از اهمیت بالایی برخوردار هستند. زمانی که نحوه انتشار اطلاعات و ابزارهای این کار به گونه ای باشد که همه، قابلیت دسترسی و یا استفاده از آنها را نداشته باشند، ارائه اطلاعات، هرچند اطلاعات صحیح و در زمان مناسب و به موقع باشد، مفید نخواهد بود و برخلاف هدف این امر، یعنی شفافیت و ایجاد عدالت در رقابت های اقتصادی، منجر به تبعیض و بی عدالتی شده و خود باعث بروز پدیده هایی همچون رانت و سایر مظاهر فساد می شود. در نظام اطلاعاتی شفاف، آنچه مدنظر قرار دارد، افشای تمام اطلاعات و هر نوعی از اطلاعات نیست. در تمام مواردی که قانون گذار اقدام به تعیین حکمی برای افشاء و انتشار اطلاعات و دسترسی به آنها کرده است، استثنائات این موضوع را نیز به صورت صریح بیان کرده است. به عنوان مثال می توان به فصل چهارم از قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، با عنوان استثنائات دسترسی به اطلاعات، اشاره کرد. علاوه بر این موضوع، باید توجه کرد که هر نوعی از اطلاعات نباید در اختیار هر کسی قرار گیرد و هر شخصی اهلیت برخوردار از تمام اطلاعات را ندارد و باید در این خصوص نوعی تناسب برقرار شود. بنابراین در عرصه اقتصادی، منظور از انتشار و دسترسی به اطلاعات، اطلاع یافتن و دسترسی اشخاص از اطلاعاتی است که برای محدوده فعالیت آنها مفید است، بر

تصمیم‌گیری‌های آنها اثرگذار است و برای اقدام‌های آنها ضروری است (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۷، ص ۲۲۰). حال که مشخص شد مقصود از دسترسی به اطلاعات و افشای آنها مربوط به نوع خاصی از اطلاعات است که در شرایط مختلف و نسبت به اشخاص گوناگون متغیر است، سعی بر آن است تا معیار قانون‌گذار در خصوص نوع اطلاعاتی که دسترسی به آنها مجاز است و استثنائات آن، بررسی شود. با دقت در مجموعه قوانین مربوطه، این نتیجه حاصل می‌شود که مقنن، اقدام به ارائه معیاری برای شناسایی اطلاعات قابل دسترسی، افشاء و انتشار نکرده است و فقط در موضوعات معین، مجاز و غیر مجاز بودن دسترسی به اطلاعات را تعیین کرده است. یکی از قوانینی که قانون‌گذار به موجب آن، اطلاعات قابل دسترسی و استثنای آن را تعیین کرده، قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات است. به موجب بند ج ماده یک این قانون، اطلاعات قابل دسترسی توسط شهروندان، با عنوان اطلاعات عمومی آورده شده‌اند. اطلاعات عمومی یادشده، اطلاعاتی هستند که غیر شخصی هستند و به عنوان نمونه نیز از ضوابط، آیین‌نامه‌ها، آمار و ارقام ملی و رسمی یادشده است و این اطلاعات، نباید مشمول فصل چهارم قانون، یعنی استثنائات دسترسی به اطلاعات قرار گیرند. البته در قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، مسئله‌ای بیان شده این است که می‌توان از آن به عنوان معیاری در راستای شناسایی اطلاعات قابل دسترسی بهره برد. در تبصره ماده ۵ قانون یادشده آمده است: اطلاعاتی که متضمن حق و تکلیف برای مردم است، علاوه بر مبادی قانونی، باید از طریق رسانه‌ها به اطلاع مردم برسد. در ماده ۱۱ نیز به این مسئله اشاره شده است که، اگر تصمیم یا مصوبه‌ای، موجب حق یا تکلیف عمومی باشد، قابل طبقه‌بندی به عنوان اسرار دولتی نیست و باید منتشر شود. بنابراین معیاری که از این دو مقرر به دست می‌آید این است که، اگر اطلاعاتی، برای افراد ملت و عموم مردم، ایجاد حق و یا تکلیف کند، تمام مردم حق دارند از آن مطلع شوند و مسئولان مکلف به انتشار آن اطلاعات هستند. مقرر دیگری که در این خصوص قابل توجه است، دستورالعمل اجرایی افشای اطلاعات شرکت‌های پذیرفته شده نزد سازمان بورس است؛ در این دستورالعمل، به چند نوع اطلاعات اشاره شده است. در بند ۶ از ماده اول، اطلاعات با اهمیت تعریف شده است. این اطلاعات، اطلاعاتی هستند که مربوط به رویدادها و تصمیم‌هایی است که بر قیمت اوراق بهادار و تصمیم سرمایه‌گذاران و افرادی که قصد فعالیت در بورس داشته باشند، اثرگذار است. دسته دیگر، اطلاعات نهانی هستند. البته تعریف اطلاعات نهانی در این دستورالعمل نیامده است و در این دستورالعمل، اطلاعات با اهمیت، قبل از انتشار، محرمانه و نهانی تلقی می‌شوند.

یکی دیگر از قوانینی که در آن، مسئله انتشار اطلاعات و دسترسی به آن مدنظر قرار گرفته، قانون مبارزه با پول شویی و آیین نامه اجرایی مربوط به این قانون است. ماده ۵ قانون مبارزه با پول شویی اقدام به شناسایی اشخاص و نهادهای مشمول این قانون کرده است و به موجب این ماده، کلیه اشخاص حقوقی در دایره شمول این قانون هستند. بانک مرکزی، مؤسسه های مالی و اعتباری، بیمه ها، بانک ها، مؤسسه های خیریه، شهرداری ها و مانند آنها نیز از جمله این نهادها هستند. در ماده ۶ قانون یاد شده، وکلای دادگستری، حسابرسان، دفترهای اسناد رسمی، حسابداران، بازرسان قانونی و کارشناسان رسمی دادگستری ملزم شده اند که اطلاعاتی را که در راستای اجرای این قانون نیاز است، به موجب درخواست شورای عالی مبارزه با پول شویی، ارائه کرده و منتشر کنند. در ماده ۷ قانون نیز، قانون گذار در بند ب، اشخاص، نهادها و دستگاه های مشمول این قانون را ملزم به ارائه اطلاعات، گزارش ها و اسناد و مدارک مربوطه که در چارچوب موضوع قانون مبارزه با پول شویی قرار می گیرند، به شورای عالی مبارزه با پول شویی کرده است و در بند ج، ایشان را مکلف کرده است که عملیات و معاملات مشکوک را به مرجع صالح گزارش کنند. در آیین نامه اجرایی قانون مبارزه با پول شویی نیز در فصل سوم، با عنوان ساختار لازم و نحوه گزارش دهی که شامل مواد ۱۸ تا ۲۴ می شود و نیز فصل چهارم با عنوان گزارش های الزامی که دربردارنده مواد ۲۵ تا ۲۷ است، مقرراتی در خصوص انتشار اطلاعات وضع شده است.

یکی دیگر از عرصه هایی که بحث افشای اطلاعات و دسترسی به آنها از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است، فعالیت مؤسسه های مالی و اعتباری است. اهمیت فعالیت این نهاد از جهت تأثیر بسزایی است که بر نقدینگی و اقتصاد کشور و افراد جامعه می گذارند، بنابراین در صورت فقدان شفافیت و یا حتی نقص در شفافیت عملکرد این نهادها، زمینه بروز فسادهایی فراهم می شود. وظیفه نظارت بر این مؤسسه ها و کنترل فعالیت ها و اقدام های صورت گرفته از جانب آنها، بر عهده بانک مرکزی است و این نهاد باید در راستای اجرای وظیفه نظارتی خود، قوانین و مقررات لازم را وضع و تدابیر مناسب را بکار گیرد. یکی از مصوباتی که در خصوص فعالیت های مؤسسه های مالی و اعتباری وجود دارد، دستورالعمل بازرسی مالی و عملیاتی و دریافت اطلاعات از مؤسسه های اعتباری، مصوب ۱۳۸۹/۰۷/۲۷ توسط شورای پول و اعتبار است. این مصوبه که در ۸ ماده به تصویب رسیده است، بانک مرکزی را مکلف کرده است که برای اطمینان یافتن از صحت اطلاعات و گزارش های دریافت شده از سوی مؤسسه های اعتباری و نیز برای حصول اطمینان از به هنگام بودن ارائه اطلاعات از سوی این مؤسسه ها و در راستای حصول

اطمینان از اجرای صحیح قوانین و مقررات، به صورت منظم و نیز در شرایط خاص به صورت موردی، از مؤسسه‌های اعتباری، بازرسی به عمل آورد. مؤسسه‌های اعتباری وفق این دستورالعمل، ملزم شده‌اند که تمام همکاری‌های لازم برای اجرای اقدام‌های نظارتی از سوی بازرسان بانک مرکزی را به عمل آورند و در امر رسیدگی به عملیات، حساب‌ها، گزارش‌ها و سایر اسناد و مدارک مربوط به فعالیت‌های خود توسط بازرسان بانک مرکزی یا حساب‌برسان منصوب از سوی بانک مرکزی، هیچ‌گونه محدودیتی ایجاد نکنند. این مؤسسه‌ها ملزم شده‌اند هرگونه اطلاعات و آمار درخواستی بانک مرکزی، اعم از مالی و یا غیر مالی را به صورت دوره‌ای و منظم و یا به صورت خاص و نیز به صورت تلفیقی و یا انفرادی، به بانک مرکزی ارائه کنند. همچنین، انتشار آمار و اطلاعات این مؤسسه‌ها، چه به صورت انفرادی و چه به صورت جمعی، توسط بانک مرکزی، به گونه‌ای که شخصی خاص، اعم از شخص حقیقی یا حقوقی، از آن قابل تشخیص نباشد، مجاز است. بانک مرکزی در صورتی که ضمن انجام بازرسی‌های خود، به نمونه‌هایی از قصور حساب‌برسان مؤسسه اعتباری برخورد کند، آنها را به وزارت امور اقتصاد و دارایی ارائه می‌کند.

حوزه دیگری که اعمال نظارت، گزارش‌دهی و دسترسی به اطلاعات در آن از اهمیت بالایی برخوردار است، قلمرو بورس و بازار اوراق بهادار است. شرکت‌ها و نهاد بورس، وظیفه افشاء و انتشار اطلاعات را در این حوزه بر عهده دارند و بالاترین میزان ارائه اطلاعات، در زمان پذیرش شرکت‌ها در بورس مشاهده می‌شوند. شرکت‌هایی که قصد ورود به بازار بورس و بهره‌مندی از امتیازات این بازار را دارند، در ابتدای ورود به این عرصه، مکلف به شفاف‌سازی و انتشار اطلاعات مهم راجع به خود هستند. در این زمینه، دستورالعمل اجرایی افشای اطلاعات شرکت‌های ثبت شده نزد سازمان بورس نیز به تصویب رسیده است که هدف عمده از تصویب این مقرره نیز ایجاد شفافیت در این عرصه است. بعد از ورود به بورس نیز، تمام شرکت‌ها به صورت منظم و مستمر و برخی شرکت‌ها که دچار نوساناتی در سرمایه و فعالیت‌های خود می‌شوند، مکلف به ارائه گزارش به نهادهای ناظر هستند. اهمیت این اقدام آن است که ارائه اطلاعات صحیح و شفاف رابطه مستقیمی با قیمت‌گذاری‌های این حوزه دارد و هر میزان که اطلاعات ارائه شده، شفاف‌تر و دقیق‌تر باشد، وضعیت شرکت را به صورت دقیق‌تر نمایان می‌سازد و این اطلاعات بیانگر وضعیت واقعی شرکت خواهد بود. نتیجه این امر نیز بر تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران برای همکاری با شرکت اثرگذار خواهد بود (قالیباف اصل، رستمی و انصاری، ۱۳۹۰، ص ۶۱).

حمایت از دستیابی اشخاص و نهادها به اطلاعات: اهمیت دسترسی به اطلاعات دارای ابعاد متفاوتی است. دسترسی به اطلاعات از سویی باعث ایجاد ارتباط مستقیم بین سرمایه‌گذاران و سرمایه‌پذیران شده و افزایش مشارکت بخش خصوصی را در پی دارد و از سوی دیگر، بر بهبود عملکرد بازارهای مالی و افزایش نظارت و پاسخگویی کنشگران اقتصادی اثرگذار است. در بند ۲۷ آیین‌نامه نظام اجرایی مستندسازی و اطلاع‌رسانی مناقصه‌ها، دسترسی آزاد به اطلاعات، در معنای دسترسی بدون رمز عبور، بدون محدودیت و بدون هزینه همه ذی‌نفعان، به اطلاعات است. علاوه بر این، در مقرره دیگری نیز، قانون‌گذار به حق اشخاص و افراد بر دسترسی به اطلاعات تصریح شده است. یکی از این قوانین، قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات است. در ماده ۲ این قانون مقرر شده است که هر شخص ایرانی، از این حق برخوردار است که به اطلاعات عمومی دسترسی داشته باشد و در بند ج ماده یک همین قانون نیز، اطلاعات عمومی تعریف شده است. ماده ۷ این قانون نیز، متقاضی دریافت اطلاعات را بی‌نیاز از ارائه دلیل و توجیه برای تقاضایش اعلام کرده است. یکی از مهم‌ترین مقرره‌هایی که در این زمینه وجود دارد و نشان از توجه عالی‌ترین مقام حاکمیتی ایران، به این مسئله دارد، بند ۱۸ سیاست‌های کلی نظام اداری، ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است که در آن بر دسترسی قاعده‌مند مردم به اطلاعات صحیح تأکید شده است. در مواد ۳ و ۴ دستورالعمل اجرایی افشای شرکت‌های ثبت شده نزد سازمان بورس نیز، بکارگیری تدابیری در داخل شرکت، برای افشای فوری اطلاعات با اهمیت و پنهانی مرتبط با موضوع شرکت، پیش‌بینی شده است و بسیاری از موضوع‌های دیگر، نشان از توجه نهادها و مقام‌های مسئول به مسئله حق دسترسی به اطلاعات از سوی شهروندان، دارد.

به منظور دستیابی اشخاص ذی‌نفع به اطلاعات، باید به ایجاد و راه‌اندازی سامانه‌های مطمئن و سهل‌الوصول توجه شود تا با استفاده از این روش‌ها، به هدف یادشده، یعنی جریان آزاد اطلاعات دست یافت. سامانه‌های یادشده نیز باید به نحوی صحیح اداره و مدیریت شوند و بتوان از طریق آنها به اطلاعات صحیح و روزآمد دسترسی پیدا کرد. بند ۳۷ ماده ۲ آیین‌نامه اجرایی نظام مستندسازی و اطلاع‌رسانی مناقصه‌ها، دروازه اطلاع‌رسانی یا پورتال را، سامانه‌هایی تعریف کرده است که در راستای مدیریت متمرکز اطلاعات و ارائه خدمات اطلاعاتی به نحوی روزآمد به استفاده‌کنندگان ایجاد می‌شوند. پورتال‌ها، هدف‌های یادشده را از طریق استاندارد کردن جستجو تا، ایجاد محتوای اطلاعاتی، تشکیل گروه‌های هم‌سنخ کاربری و سفارشی کردن نیازهای اطلاعاتی دنبال می‌کنند. اهمیت مسئله راه‌اندازی پورتال به حدی است که،

در قانون برنامه پنجم توسعه، در مواد ۴۶ و ۹۰، به ضرورت تشکیل و گسترش شبکه ملی اطلاعات و نیز امکان دسترسی سریع به این شبکه و انجام فعالیت در آن، مانند تبادل و اشتراک گذاری اطلاعات به صورت رایگان، به عنوان اهداف بلندمدت توسعه اشاره شده است.

یکی از مهم ترین شاخص ها در ارائه اطلاعات و دسترسی به آنها که از مؤلفه های شفافیت هستند، رعایت بی طرفی در ارائه اطلاعات از سوی سامانه ها و نهادها است. در نظام های سیاسی مختلف و بسته به سیاست ها، دولت ها اقدام به محدود کردن دسترسی به برخی از اطلاعات می کنند. در راستای تعریف مفهوم بی طرف بودن شبکه، باید توجه داشت که، ارائه دهنده اینترنت، فقط مکلف به ارائه خدمات مربوطه با کمیت و کیفیت مناسب است و شخص دریافت کننده اطلاعات می تواند بدون این که از وی پرسشی بکند، از حق دسترسی آزاد به اطلاعات به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر بهره مند شود. ولی، حداقل در نظام سیاسی و حقوقی کشور ما، به عنوان یک نظام دینی، ارائه اطلاعات و ایجاد دسترسی بدون محدودیت به آنها، با اهداف و شعارهای موجود هم خوانی ندارد و باید بین این موضوعات و حق شهروندان مبنی بر دسترسی به اطلاعات، به نحوی که لطمه اساسی به هیچ یک وارد نشود، تناسب و تعادل ایجاد شود (اکبری، ۱۳۹۰، ص ۱۰۲).

حمایت از صحیح و قابل اعتماد بودن اطلاعات: همان گونه که بیان شد، آنچه در مسئله شفافیت از اهمیت بالایی برخوردار است، صرف ارائه اطلاعات و در دسترس بودن آنها نیست. نکته ای که در این خصوص باید به آن توجه داشت این است که اطلاعات افشاء شده باید اطلاعاتی صحیح باشند و بتوان در تصمیم گیری ها به آنها اعتماد و اتکا کرد. ارائه اطلاعات نادرست، در بسیاری از مواقع باعث ایجاد ضرر و زیان های عمده به اشخاص و نهادهای فعال در نظام اقتصادی و حتی در ابعاد کلان تر به دولت ها در عرصه تجارت های بین المللی می شود و علاوه بر این زیان ها، نظام اقتصادی را نیز با مشکلاتی روبه رو می کند. در حقوق اقتصادی ایران، سازوکارهایی در راستای حمایت از صحت اطلاعات اتخاذ شده و مقرراتی در این زمینه پیش بینی شده است که می توان به، سنجش کنشگران نظام اقتصادی، اقدام به ایجاد نظام مستندسازی، شناسایی کردن و اعتبارسنجی مشتریان و فعالان اقتصادی، الزام کنشگران اقتصادی به پاسخ گویی و گزارش دهی در خصوص فعالیت های خود مطابق معیارهای تعیین شده، اشاره کرد که در ادامه دو مورد از این قوانین تشریح می شوند.

الزام کنشگران اقتصادی به پاسخ‌گویی و گزارش‌دهی در خصوص فعالیت‌های خود مطابق معیارهای تعیین شده؛ در این زمینه، ابتدا باید سازوکارها و معیارهایی در راستای افشاگری و انتشار اطلاعات تعیین شود و مطابق این معیارها، فعالان اقتصادی ملزم شوند که گردش حساب و صورت‌های مالی خود را گزارش کنند. معیارهای یادشده، توسط متخصصان حسابداری که معتمد نهادهای مربوطه هستند، تعیین می‌شود. این فرایند تأثیر بسیاری بر کاهش میزان مفاسد و جرائم اقتصادی داشته و اطلاعات موجود در این زمینه را قابل اطمینان می‌کند. در راستای الزام کنشگران اقتصادی به این مسئله که در نهایت به حمایت از صحت اطلاعات منجر می‌شود، قانون‌گذار اقدام به تصویب مقرراتی کرده است. به عنوان نمونه می‌توان به آیین‌نامه اجرایی تبصره ۴ قانون استفاده از خدمات تخصصی و حرفه‌ای حسابداران صالح به عنوان حسابدار رسمی اشاره کرد. به موجب این آیین‌نامه، نهادهای یادشده مکلف شده‌اند که برای اجرای امور مالی و ارائه صورت حساب‌ها و گزارش عملکرد خود، از خدمات حسابداران عضو جامعه حسابداران رسمی ایران استفاده کنند تا از این طریق بتوان از صحت اطلاعات ارائه شده توسط ایشان اطمینان حاصل کرد. ضمانت اجرای این امر و استفاده نکردن از حسابداران یادشده، بی‌اعتبار بودن و غیر قابل استناد بودن گزارش‌های ارائه شده از سوی نهادهای معین شده و محرومیت از دریافت آن دسته از تسهیلات که دریافت آنها تابع ارائه صورت‌های مالی است، از سوی وزارت خانه‌ها و دستگاه‌های دولتی است.

یکی دیگر از موضوعاتی که در آن ارائه گزارش صورت‌های مالی و صحت اطلاعات تبادل شده، از اهمیت بالایی برخوردار است و فعالیت آن بر نظام اقتصادی کشور تأثیر بسیار زیادی دارد، حوزه عملکرد بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری است. در خصوص عملکرد این نهادها، از آنجا که حجم عمده نقدینگی کشور در اختیارشان قرار دارد، قواعد سخت‌گیرانه‌تری حاکم است. وظیفه نظارت بر بانک‌ها، مؤسسه‌های مالی و اعتباری و کنترل فعالیت‌های آن‌ها، بر عهده بانک مرکزی است و مقررات موجود در این زمینه نیز بیشتر توسط این نهاد تدوین می‌شوند. یکی از مقررات تعیین شده، دستورالعمل ضوابط مؤسسه‌های حسابرسی منتخب بانک مرکزی است. این دستورالعمل مقرر می‌دارد که مؤسسه‌های مالی و اعتباری، مکلف هستند بازرسان و حساب‌برسان خود را، از بین مؤسسه‌های حسابداری تحت نظارت جامعه رسمی حسابداران رسمی ایران انتخاب کنند. بنابراین مؤسسه‌های مالی و اعتباری در راستای اجرای امور مربوط به حسابرسی خود نمی‌توانند از خدمات هر مؤسسه حسابداری استفاده کنند و در

این زمینه محدودیت‌هایی دارند و باید از مؤسسه‌های حسابرسی رسمی استفاده کنند. مؤسسه‌های حسابرسی باید استقلال خود را حفظ کنند و در گزارش‌های خود، تخلف‌های موجود را به بانک مرکزی گزارش کنند. اهمیت و کارکرد این شیوه برای حفظ و حمایت از صحت اطلاعات به اندازه‌ای است که در بند ماده ۹۷ قانون برنامه پنجم توسعه، بانک‌ها را مکلف کرده است تا معیارهای مدنظر بانک مرکزی را در گزارش‌های خود رعایت کنند.

الزام به ایجاد نظام مستندسازی اطلاعات: مستندسازی اطلاعات، روند و فرآیندی است که در نتیجه اعمال و تکمیل این فرآیند، اطلاعات موجود درباره تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌ها و نیز، اقدام‌هایی که صورت گرفته است، ثبت و نگهداری می‌شود. همان‌گونه که در مباحث گذشته و به تناسب موضوع اشاره شد، زمانی که اقدام به مستندسازی اطلاعات می‌شود، به صورت دائم می‌توان اطلاعات و اسناد ثبت و نگهداری شده را بازبینی و کنترل کرد و از این طریق اقدام به بازرسی از اشخاص و نهادهای مربوط کرد. پیش‌بینی نظام مستندسازی در نظام قانونی کشور ما، مربوط به فرآیند اجرای مناقصه‌ها است ولی با توجه به ویژگی‌های مطلوب و آثار مثبتی که در پی دارد، می‌توان در سایر حوزه‌های اقتصادی نیز از این روش بهره گرفت. یکی از این موارد که قانون‌گذار ایجاد نظام مستندسازی را مدنظر قرار داده است، در آیین‌نامه اجرایی قانون مبارزه با پول‌شویی منعکس شده است. به موجب ماده ۴۸ آیین‌نامه یادشده، بانک مرکزی مکلف شده است نسبت به راه‌اندازی سامانه اطلاعات مشتریان برای احراز صحت اسناد و اطلاعاتی که اشخاص ارائه می‌کنند اقدام‌های لازم را انجام دهد.

حمایت از زبان دیدگان موضوع ترک ارائه صحیح اطلاعات قابل اطمینان: انتشار اطلاعات یکی از بایسته‌های اجرا و اعمال صحیح اصل شفافیت اطلاعات است. در عین حال این موضوع خود از نتایج اجرای این اصل نیز تلقی می‌شود به نحوی که در یک نظام اطلاعاتی شفاف، اشخاص و نهادهای ذی‌نفع، به نحو مطلوب به اطلاعات مورد نیاز خود برای فعالیت‌های آتی، دسترسی دارند. نقض این امکان برای فعالان نظام اقتصادی، باعث ورود زیان و اتلاف سرمایه ایشان از سویی و باعث رکود فعالیت‌های اقتصادی و انحصار این دسته از فعالیت‌ها در دست عده‌ای معدود و خاص می‌شود. قانون‌گذار برای حمایت از این قبیل زیان‌دیدگی‌ها، دست به اتخاذ سازوکارها و ایجاد مقرراتی می‌کند و با استفاده از اهرم قانونی، از حقوق اشخاص و نهادهای درگیر در فرآیند افشاء و انتشار و ارائه اطلاعات، حمایت‌های لازم را صورت

می‌دهد. هدف از وضع این مقررات، ضمن حمایت از فعالان عرصه اقتصاد و حمایت از ارائه اطلاعات، پیشگیری از ظهور و بروز تخلفات محتمل در آینده است.

جبران خسارت ناشی از زیان‌های وارد شده در نتیجه پرهیز از ارائه صحیح اطلاعات قابل اطمینان: زمانی که شخص یا نهادی به قصد بهره‌گیری از سرمایه خود، اقدام به انجام فعالیت‌های اقتصادی و ایفای نقش در نظام اقتصادی می‌کند، یکی از الزام‌های بنیادین آن، در اختیار داشتن اطلاعات صحیحی است که بتواند وی را در تصمیم‌گیری یاری کرده و از نتایج اقدام‌های خود آگاه کند. وقتی که کنشگری فعال در نظام اقتصادی، اقدام به ارائه اطلاعات نادرست کند و یا از ارائه اطلاعات لازم به دیگران در خصوص موضوع‌های مهم راجع به خود، امتناع ورزد، این مسئله به دیگر فعالان این عرصه که قصد ورود به رابطه اقتصادی با وی را دارند، زیان وارد می‌آورد زیرا ایشان با تکیه بر اطلاعات خلاف واقع و یا در شرایط فقدان اطلاعات لازم، اقدام به فعالیت کرده‌اند. در چنین شرایطی، باید تمهیداتی اندیشیده شود تا علاوه بر وجود واکنش کیفی در قبال نقض این حق، اشخاص و نهادهایی که در نتیجه اقدام آن‌ها، دیگران متحمل خسارت شده‌اند، با مسئولیت مدنی مواجه شوند و ملزم به جبران خسارت وارده شوند. قانون‌گذار این مسئله را به درستی مدنظر قرار داده است و در مقررات متعددی، حق اقامه دعوی جهت خسارت را برای زیان‌دیدگان این موضوع لحاظ کرده است. از جمله این مقررات می‌توان به ماده ۳۰ آیین‌نامه افشای اطلاعات شرکت‌های ثبت شده نزد سازمان بورس، تبصره ماده ۲۱ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات و ماده ۴۳ قانون بازار اوراق بهادار می‌توان اشاره کرد.

الزام کنشگران نظام اقتصادی به واکنش نسبت به تخلفات و جرائم مالی و اقتصادی واقع شده و یا شایعات منتشر شده: در مواقعی که فضای اقتصادی دچار بروز تخلفات و جرائم می‌شود، یکی از بهترین و کارآمدترین روش‌ها، الزام کنشگران فعال در این محیط به واکنش در خصوص جرائم و شایعات بروز یافته است. واکنش این گروه‌ها می‌تواند اشکال متفاوتی داشته باشد که شامل پاسخ‌دهی و یا تکذیب کردن است. این موضوع مدنظر قانون‌گذار کشورمان نیز قرار گرفته و در مواردی تابعین را مکلف به واکنش کرده است. به عنوان نمونه در ماده ۲ مکرر ۳ دستورالعمل اجرایی افشای اطلاعات شرکت‌های پذیرفته شده نزد سازمان بورس، مقرر شده است که اگر شایعه یا گزارشی منتشر شود و اطلاعاتی خلاف واقع به همراه داشته باشد، ناشر ملزم است نسبت به پاسخگویی اقدام کند. مقرر دیگر، آیین‌نامه سامان‌دهی فعالیت

پایگاه‌های اطلاع‌رسانی فضای مجازی است. به موجب بند الف از ماده ۹ این آیین‌نامه، در صورت انتشار اطلاعات ممنوع، مسئول پایگاه ملزم به حذف داده‌های ممنوع می‌شود و در این خصوص به وی تذکر داده می‌شود که نسبت به جبران از طریق اصلاح یا عذرخواهی اقدام کند.

نمونه دیگری که در قوانین ایران وجود دارد و به موجب آن، مسئله واکنش نسبت به انتشار اطلاعات غیر صحیح و شایعات، از حالت یک الزام خارج شده است و به صورت یک حق برای اشخاص متضرر ظهور یافته است، ماده ۲۱ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات است. در این ماده مقرر شده است که اشخاص حقیقی و حقوقی که به موجب افشاء و انتشار اطلاعات غیر واقع در مورد خودشان متحمل ضرر شده‌اند، چه ضرر مادی باشد و چه معنوی، حق تکذیب اطلاعات منتشر شده و یا ارائه توضیح در خصوص آن را دارند و نیز می‌توانند جبران خسارت وارد شده را مطابق قواعد عام مسئولیت مدنی مطالبه کنند.

اعمال تنبیه‌های انضباطی: زمانی که ارائه اطلاعات و افشای آنها به عنوان یک حق و تکلیف، مورد تصریح قانون گذار قرار می‌گیرد، در قبال نقض این حق و اجرا نشدن این تکلیف، ضمانت اجرایی قانونی و انضباطی به وجود می‌آید. هدف از وضع این ضمانت، اجرا و پیش‌بینی تنبیه، پیش از اجرا و اعمال آن‌ها، ارباب و بازدارندگی و پیشگیری از بروز تخلفات است. یکی از نمونه‌های این قبیل تدابیر، در دستورالعمل اجرایی افشای اطلاعات شرکت‌های ثبت شده نزد سازمان بورس قابل مشاهده است. ماده ۲۰ این دستورالعمل مقرر داشته است که تخلف از دستورالعمل یادشده، مستوجب واکنش‌های مقرر شده در فصل ششم قانون بازار اوراق بهادار می‌شود. یکی دیگر از قوانینی که در این خصوص وجود دارد، آیین‌نامه قانون مبارزه با پول‌شویی است. در بند ۴ قسمت ب ماده ۳ و نیز در مواد ۵ و ۶ آیین‌نامه یادشده، بر لزوم شناسایی مشتریان تأکید و ارائه خدمات و تسهیلات توسط مؤسسه‌های مالی و اعتباری قبل از شناسایی و احراز هویت، منع شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

در عصر حاضر، با گسترش ارتباطات و پیچیدگی روابط، زندگی شخصی و اجتماعی در همه ابعاد دست‌خوش تغییر و تحول شده است. عرصه حقوق نیز مصون از این تحول‌ها نمانده و با توجه به اهداف علم حقوق در راستای ایجاد و حفظ نظم اجتماعی، این علم نیز با مفاهیم جدیدی مواجه شده است که برخی

از این مفاهیم ناظر بر جرائمی هستند که با توجه به اقتضائات زمان، بروز و ظهور یافته‌اند. یکی از این مفاهیم، جرم اقتصادی است. جرم اقتصادی با توجه به ویژگی‌ها و ماهیتی که دارد، می‌تواند در ابعاد وسیع ملی و فراملی، آثار مخربی از خود به جای گذارد و ملت و حاکمیت را درگیر کند. از آن جا که در کنار هر مفهومی، مفاهیم دیگری نیز ایجاد می‌شوند، به دنبال ایجاد مفهوم جرم اقتصادی، مفاهیم دیگری مانند جرائم یقه سفیدان و مجرمان یقه سفید نیز ایجاد شدند. نکته حائز اهمیت در خصوص جرائم اقتصادی آن است که اثرات این دسته از جرائم فقط اقتصادی نیست و می‌تواند اثرات اجتماعی، سیاسی و امنیتی برای جوامع و به ویژه حکومت‌ها به همراه داشته باشد و در اثر نقض عدالت اقتصادی، باعث نارضایتی و مخالفت با حاکمیت شود. با توجه به اهمیت این موضوع و مطالب بیان شده، در وهله اول پیشگیری از بروز و وقوع جرائم اقتصادی و در مرتبه بعد، برخورد قاطع و کارآمد با این دسته از جرائم اهمیت بسیاری دارد. در خصوص پیشگیری از وقوع جرائم اقتصادی راهکارهای بسیاری از سوی صاحب نظران بیان شده است. یکی از کارآمدترین راه‌ها و ابزارهای پیشگیری از وقوع جرائم اقتصادی، اعمال اصل شفافیت است. شفافیت اطلاعات، مفهومی نیست که کاربرد آن منحصر به عرصه فعالیت‌های اقتصادی باشد و در سایر زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی نیز این اصل مورد استفاده قرار می‌گیرد. اعمال شفافیت ارتباط تنگاتنگی با حق دسترسی به اطلاعات و پاسخ‌خواهی از سوی مردم و وظیفه پاسخگویی از سوی مسئولان دارد. البته باید توجه داشت که افشای اطلاعات اقتصادی باید محدود به اطلاعاتی شود که دارای ارزش کاربردی باشد و آن دسته از اطلاعاتی در مسیر شفافیت منتشر شوند که بر تصمیم‌گیری‌های اشخاص ذی نفع اثرگذار هستند. از سوی دیگر نیز، حق مردم بر داشتن حریم خصوصی به عنوان یکی از حقوق شناخته شده به عنوان حقوق بشر باید رعایت شود.

به رسمیت شناختن شفافیت به عنوان یک اصل اساسی در راستای مقابله با مفاسد اقتصادی و جرائم مربوطه، ضرورتی انکارناپذیر است. اصل شفافیت خود از آثار اصل صداقت است و در راستای اعمال این اصل، اطلاعات مربوط به فعالیت‌های اقتصادی کنشگران این عرصه در اختیار اشخاص ذی نفع یا نهادهای قانونی قرار می‌گیرد تا از این طریق از بروز مفاسد و جرائم اقتصادی پیشگیری کنند و در صورت بروز تخلف نیز از طریق شفافیت، این مفاسد آشکار شوند. همچنین اعمال اصل شفافیت این مزیت را دارد که اشخاص فعال در عرصه اقتصاد با آگاهی کامل دست به فعالیت اقتصادی زده و نسبت به عواقب

اقدام‌های خود تدابیر لازم را بکار می‌گیرند.

با توجه به اهمیت بالای اصل شفافیت و اثرات مفید این مفهوم بر اقتصاد جوامع، دولت‌ها باید نسبت به اعمال این اصل به نحو مطلوب، تدابیر لازم را بکار گیرند. تحقق شفافیت مانند سایر مفاهیم، الزامات خاص خود را دارد. مهم‌ترین و پایه‌ای‌ترین موضوع که تحقق شفافیت را می‌توان منوط به تحقق آن کرد، وجود جریان تبادل اطلاعات به نحو مطلوب است. مقدمه دیگری که در زمینه تحقق شفافیت باید ایجاد شود، وجود و گسترش فرهنگ شفافیت بین مردم و مسئولان است. سومین موضوعی که در این زمینه باید به آن توجه کرد، وجود انگیزه‌های کافی و حمایت‌های لازم در راستای اجرای اصل شفافیت است. در نهایت نیز باید به این موضوع توجه داشت که با وجود آثار و فواید بسیار اصل شفافیت، در اعمال آن نباید دچار افراط شد و شفافیت بیش از اندازه را اعمال کرد، زیرا این امر خود می‌تواند باعث ورود آسیب‌های جدی به نظام اقتصادی شود.

در راستای حمایت از اصل شفافیت، اولین نکته مهم توجه به موضوع تقنین است؛ تصویب قانون در خصوص راه‌اندازی سامانه جامع ملی برای ثبت و انتشار تمام فعالیت‌های مالی و اقتصادی افراد در راستای اعمال اصل شفافیت و حمایت قاطع دستگاه عدالت کیفری از طریق وضع ضمانت اجراهای مناسب که منجر به تحقق اهداف اصل شفافیت و در نهایت نیل به عدالت اقتصادی باشد، ضروری است.

فهرست منابع

- اکبری، الیاس. (۱۳۹۰). سیاست جنایی ایران در خصوص اسرار تجاری و شفافیت مالی در حقوق کیفری اقتصادی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد.
- باقری، مهتاب. (۱۳۹۱). جایگاه اصل شفافیت در سازمان تجارت جهانی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی.
- بی‌نام. (۱۳۸۲). راهکارهای اجرایی مبارزه با مفسدات اقتصادی. هفته‌نامه هدف و اقتصاد.
- توسلی‌زاده، توران. (۱۳۹۲). پیشگیری از جرائم اقتصادی. چاپ اول. تهران: انتشارات جنگل جاودانه.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۸۷). ترمینولوژی حقوق. تهران: انتشارات گنج دانش.
- حصارزاده، رضا. (۱۳۹۱). اثر شفافیت بر کنش‌های اقتصادی، فصلنامه تازه‌های اقتصاد، شماره ۱۳۵، صص ۷۰-۷۳.
- زندیه، حسن و سالارسروی، حسن. (۱۳۹۲). شفافیت اسنادی و حق دسترسی آزاد به اطلاعات، فصلنامه گنجینه اسناد، ۲۳(۸۹)، صص ۱۱۶-۱۳۴.
- السببعی، فارس بن علوش ابن بادی. (۱۴۳۱). دور الشفافیه و المسائله فی الحد من الفساد الاداری فی القطاعات الحکومیه، أطروحه دکتوره الفلسفه فی المعلوم الأمنیه، جامعه نایف العربیه للعلوم الأمنیه فی ریاض.
- قالیباف اصل، حسن؛ رستمی، محمدرضا و انصاری، حجت‌الله. (۱۳۸۶). نقد روش‌های متداول ارزش‌گذاری شرکت‌ها و معرفی

مدل‌های مناسب. مجله تحقیقات مالی، ۹(۲۴)، صص ۵۷-۸۰.
نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۵). تقریرات درس جرم‌شناسی (درآمدی بر جرم‌شناسی بزهکاری اقتصادی و حقوق کیفری اقتصادی). دانشگاه شهید بهشتی، ویرایش فاطمه قناد. نیم‌سال دوم.

Frankie, Schram. (2012). Transparency and Freedom of Information: a Complex Relation, Paper for the Transatlantic Conference on Transparency Research. Utrecht: Netherlands.

Garner, Bryan A. (2004). Black's Law Dictionary, 8 thed. Thomson Reuters

Kaufmann, D. (1999). Governance Crossroads. The Global Competitiveness Report, 2002-2003. World Economic Forum. New York: Oxford University Press.

Schauer, Frederick. (2011). transparency in three dimensions, University Of Illinois Law Review, (4), pp 1339-1357.

